

Identification and sociological explanation of feminist attitudes among Iranian women with a qualitative content analysis approach (Case study: women over 18 years old in Isfahan)

Abstract

The purpose of this study was to identify and explain the feminist sociological attitude of Iranian women. The method of the present research is qualitative-exploratory and has been implemented with a qualitative content analysis approach. The participants were women over 18 years old in Isfahan who saturated the data after 10 interviews with available sampling method. Data collection tools were semi-structured interviews and data analysis was performed in the form of open, axial and selective triple coding. The results showed; The women studied had four Marxist attitudes: feminist, Islamic, liberal, and radical. In the Marxist feminist perspective, categories such as the oppression and exploitation of women in the workplace, gender dominance, and women's misconceptions were included. In the Islamic feminist view, some of the categories identified included inequality and discrimination in ransom between men and women, inequality in inheritance, and in the radical feminist view, some categories included the institutionalization of patriarchy and other forms of male harassment. Finally, in the liberal feminist perspective, categories such as women's gender socialization, women's empowerment, and the division of labor function were achieved.

.Keywords: Feminism, Islamic Feminism, Liberal Feminism, Feminist Attitude

<http://doi.org/10.30510/psi.2022.299821.2140>

شناسایی و تبیین جامعه‌شناختی نگرش‌های فمینیستی بین بانوان ایران با رویکرد تحلیل محتوای کیفی (مورد مطالعه: بانوان بالای ۱۸ سال شهرستان اصفهان)

ایمان نوع خواه^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۳/۲۳

علی رضا اسماعیل زاده^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۵/۲۷

احسان شاکری خوئی^۳

فیروز راد^۴

چکیده:

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تبیین جامعه‌شناختی نگرش‌های فمینیستی بین بانوان ایران انجام شد. روش پژوهش حاضر از نوع کیفی-اکتشافی و با رویکرد تحلیل محتوای کیفی اجرا شد. مشارکت‌کنندگان زنان بالای ۱۸ سال شهر اصفهان بودند که با روش نمونه‌گیری در دسترس، بعد از ۱۰ مصاحبه محقق به اشباع داده‌ها رسید. ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بود، و تجزیه و تحلیل داده‌ها به صورت کدگذاری سه‌گانه باز، محوری و انتخابی انجام گرفت. نتایج نشان داد؛ زنان مورد مطالعه دارای ۴ نگرش فمینیستی مارکسیستی، اسلامی، لیبرال و رادیکال بودند که در نگرش فمینیستی مارکسیستی مقولاتی نظیر ظلم و استثمار زنان در محیط کار، تسلط نگاه جنسیتی و ضعیف‌پنداری زنان، احصاء شد. در نگرش فمینیستی اسلامی برخی از مقولات شناسایی شده شامل نابرابری و تبعیض در دیه زن و مرد، نابرابری در ارث، و در نگرش فمینیستی رادیکال نیز برخی از مقولات شامل نهادینگی مردسالاری، دگرآزاری مردها بود. در نهایت در نگرش فمینیستی لیبرالی نیز مقولاتی نظیر جامعه‌پذیری جنسیتی زنان، توانمندبودن زنان، کارکرد تقسیم کار خانگی بدست آمد.

کلیدواژه‌ها: فمینیسم، فمینیسم اسلامی، فمینیسم لیبرال، نگرش فمینیستی.

^۱ دانشجوی دکتری علوم سیاسی (جامعه‌شناسی سیاسی)، گروه علوم سیاسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

^۲ استادیار و عضو هیئت علمی، گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران (نویسنده مسئول)

^۳ استادیار و عضو هیئت علمی، گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

^۴ استادیار و عضو هیئت علمی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور تبریز، ایران

۱.۱. بیان مساله

خشونت خانگی، برابری دستمزد، آزار جنسی و ... از ابتدای قرن ۱۹ به وجود آمده؛ زمانی که مردم پذیرفته بودند که زن‌ها در جوامع مرد محور سرکوب می‌شوند. اما نظریه فمینیستی آثار عظیمی برجای گذاشت؛ از یک سو موجب روشنگری و احقاق حقوق زنان در جوامع مختلف گردید از دیگر سو درصدد برآمد ساختارهای موجود مردسالار را به چالش بکشد و به ویژه در زمینه برابری دستمزدها و حقوق کار قدم‌های مهمی برداشت. لیکن نفوذ گسترده‌تر و روزافزون تفکر و گرایش‌های فمینیستی به ویژه با ابزارهای رسانه‌ای بسیاری از کشورهای در حال توسعه را با چالش‌ها و مسائل عظیمی روبرو کرده است. در این کشورهای ساختارهای خانواده، قانون، آموزش و حوزه اشتغال بیشتر مردسالار و همین موضوع نوعی نبرد بین زنان و مردان در این جوامع را تشدید نموده است؛ نبردی که در بسیاری از مواقع یا شاهد جنبش‌های اجتماعی، اعتراضات مدنی یا شاهد انقلاب‌های اجتماعی با حضور دارای نگرش‌های فمینیستی هستیم بنابراین باید دقت نمود که نگرش فمینیستی می‌تواند کنش‌های اجتماعی-سیاسی از یک سو و ساختارهای قدرت در حاکمیت را با چالش‌های جدی مواجه سازد؛ در واقع پیشران حضور زنان در انواع کنش‌های سیاسی-اجتماعی داشتن تفکر فمینیستی است.

در جامعه ایران نیز از یکصد سال پیش زنان حضوری فعال در جنبش‌های اجتماعی داشتند و خاستگاه این جنبش‌ها هم تفکرات روشنگرانه‌ای بود که از دوره قاجار و با روند ارتباط ایران با غرب شکل گرفت که پیشگام آن تاج‌السلطنه دختر ناصرالدین شاه بود؛ وی از مشروطیت، حقوق زنان، آزادی، برابری و قانون دفاع کرده و انتقادهایی جدی به وضعیت حکومت و سلطنت برادرش، مظفرالدین‌شاه قاجار داشت و بسیاری از مشکلات کشور را حاصل عدم کفایت شاهان قاجار می‌دانست. به همین ترتیب با گذار از قاجار به پهلوی و سپس به جمهوری اسلامی نقش زنان و تفکرات آزادی‌خواهانه و برابری‌خواهانه به طور کلی افزایش می‌یابد و اگر حقوق محدودی در انقلاب سفید شاه برای زنان در نظر گرفته شده بود بعد از انقلاب تضادی جدی در نقش و وظایف زنان ایجاد شد. از یک سو مرجعیت دینی و تفکرات سنتی ماهیت و نقش زن را به خانواده و شوهر محدود می‌کرد از دیگر سو قانون حقوق زنان برای کار، فعالیت بیرون از خانه را به رسمیت شناخته بود لیکن با قید رضایت شوهر این حق همیشه محل پرسش و چالش جدی بوده است. باگسترش رسانه‌های اجتماعی نگرش‌ها و تفکرات فمینیستی در قالب‌های مختلف وارد کشور شده و با افزایش آگاهی اجتماعی-سیاسی زنان، بسیاری از زنان به جنبش‌های فمینیستی و سایر جنبش‌های مشابه که هویت آن‌ها را بازتاب می‌دهد گرویده‌اند اما مساله اصلی این‌جاست که همچنان در جامعه موانع و چالش‌های جدی برای تفکرات فمینیستی وجود دارد به طوری که مخالفان فمینیسم با استناد به آمارها در کشورهای غربی، فمینیسم را عامل پیدایش بحران خانواده، تمکین نکردن زن از شوهر و فرزندان و نیازهای آنان می‌بینند اما وضعیت در حال پیشرفت است و تفکرات، نگرش‌ها و گرایش‌های متنوع فمینیستی در کشور روبه‌رشد است. این نگرش‌های پیامدهای متفاوتی برای حاکمیت دارد که در کوتاه‌مدت و بلندمدت قابل توجه است. تسری نگرش فمینیسم در بین زنان و توسعه آن می‌تواند منجر به پیدایش جنبش‌های اجتماعی زنان و حضور فعال زنان در سایر جنبش‌ها شود و عملاً حاکمیت را در یک دوراهی قرار دهد؛ گروندگان به تفکرات فمینیستی معتقدند حاکمیت و مرجعیت مذهبی با تولید و بازتولید عقاید مخالف حقوق زنان و برابری جنسیتی سدی محکم در راه احقاق حقوق زنان

وجود آورده است و اشتغال زنان نیز در حوزه‌های مختلف کامل نشده است؛ همچنان زنان از دستیابی به مناصب سیاسی مهم نظیر وزارت یا ریاست جمهوری منع شده‌اند؛ هیچ عضو زنی در شورای نگهبان، شورای عالی قضائی کشور دیده نمی‌شود و مشاغلی نظیر قضاوت از شغل‌های زنان حذف شده است. همین موضوع سبب شده، نگرش‌های فمینیستی در کشور هر روز رشد نماید. اما باید دقت کرد که عدم شناخت نگرش‌های فمینیستی زنان دارای اثرات و پیامدهای منفی برای حاکمیت و تفکرات ایرانی خواهد شد. از یک سو، عدم شناسایی این نگرش‌ها و گرایش‌ها موجب بی‌اطلاعی از انواع گرایش‌های فمینیستی می‌شود و بسیاری از این گرایش‌ها از جمله فمینیسم رادیکال و سوسیالیستی-مارکسیستی گرایش‌هایی بشدت عملگرا و جنبش‌محور هستند و انباشت تقاضاها و مطالبات زنان و برآورده‌نشدن آن‌ها می‌تواند کنش‌های اجتماعی-سیاسی خشونت‌بار را به همراه آورد. از دیگر سو باید دقت نمود که بسیاری از ساختارها و نهادهای ایران بعد از انقلاب به سمت مخالفت عمیق با تفکرات غربی سوق داده شدند، همین موضوع میزان علاقمندی و جذب بانوان به نگرش‌های فمینیستی را بیشتر نمود. وضعیت موجود نشان می‌دهد آموزش و پرورش و آموزش عالی در ایران به همراه رسانه‌های اجتماعی نوظهور نقش مهمی در گرایش و آشنائی زنان با حقوق اجتماعی-سیاسی آن‌ها داشته است. در حالی که بسیاری از نهادهای مذهبی-انقلابی و به ویژه مرجعیت مذهبی در تضاد و مقابله کامل با این نگرش قرار دارند؛ حاکمیت از قبول نگرش‌های فمینیستی امتناع نموده و از سوی دیگر با متهم کردن زنان فمینیستی به جریان غرب‌گرا و ضدانقلاب درصدد به حاشیه‌راندن آن‌ها است. در حالی که نگرش‌ها و گرایش‌های فمینیستی در بین زنان در حال افزایش است و مهم‌ترین ابزار هویت‌یابی آنان به حساب می‌آید.

۲، ۱. مروری بر سوابق و پیشینه نظری

ریشه‌های فمینیسم به عنوان یک جنبش اجتماعی سیاسی را می‌توان به اواسط قرن نوزدهم بازگردانید. در همایش ژوئیه ۱۸۴۸ که برای زنان برگزار شد، اعلامیه‌ای صادر شد که بند اول آن تکمیل اعلامیه حقوق بشر فرانسه به حساب می‌آمد که به این مسأله توجه می‌داد که تمام مردان و زنان مساوی خلق شده‌اند. (جاوید، حسینی و حسینی، ۱۳۹۵: ۶۸). تفکر فمینیسم بر مبنای برابری میان زن و مرد شکل گرفته است. یعنی مردان و زنان، بدون توجه به جنس، باید از حقوق و موقعیت‌های برابری برخوردار باشند. (بشیر و قمیشیان، ۱۳۹۰: ۲۵). فمینیسم مبتنی بر تعریف جامعه‌شناسی خود به معنای جنبش اجتماعی دفاع از حقوق زنان است که با تغییر شرایط زمان رویکرد و خط مشی متفاوتی را در جهت رسیدن به هدف خود انتخاب کرد و در هر زمان به لباس یک نحله از تفکرات رایج فلسفی زمان خود برآمد (استرنادوری و آیتبول، ۲۰۱۹: ۷۴۲). نگرشی فمینیستی بر مبنای برابری میان زن و مرد شکل گرفته است. یعنی مردان و زنان، بدون توجه به جنس، باید از حقوق و موقعیت‌های برابری برخوردار باشند. (شیرمحمد، ۱۳۹۹: ۸۱). نگرش‌های گوناگون فمینیستی، طبیعت و روحیه مردانه را عامل اصلی ستم‌های تاریخی مردان بر زنان می‌پندارند. (مشکواتی، ۱۳۹۹: ۱۴).

بر مبنای تفسیر اگزیستانسیالیستی «دیگری» همیشه عامل مزاحم و برهم زننده آزادی و حوزه فردیت آدمی است. سیمون دوپوار مفهوم اگزیستانسیالیستی دیگری را در مورد مردان بکار می‌برد و موجودیت مرد را «دوزخ و برهم زننده فردیت و آزادی زنان» می‌داند (حسین‌زاده و عباسیان، ۱۳۹۵: ۲۳۰).

در زمینه پیشینه‌های مرتبط با تحقیق هم پژوهش‌های متعددی در این زمینه وجود دارد؛ پژوهش ناصرخاکی و همکاران (۱۳۹۸) نشان می‌دهد؛ هویت انسانی - اسلامی جمهوری اسلامی در عرصه حقوق زنان «متفاوت» از جنبش‌های مدرن فمینیستی است با این وجود در تأمین حقوق انسانی زنان «تضادی» با جنبش فمینیسم نداشته و دارای زمینه‌هایی برای همراهی با این جنبش است. پژوهش شیری (۱۳۹۸) نیز حاکی از این است که کشورهای با رتبه بالاتر در شاخص‌های مدرنیزاسیون، نگرش جنسیتی «برابرخواهانه» و بالعکس کشورهای درسطوح پایین تر، نگرش «مردسالارانه» به جنسیت دارند. آوخ و اسدی داوودآبادی (۱۳۹۶) نیز در پژوهش خود نتیجه گرفتند؛ کارکنان مزدبگیر بیشتر از کارکنان مستقل و کارکنان مستقل بیشتر از افراد بدون شغل دارای گرایشات فمینیستی می‌باشند و عواملی چون باورهای فمینیستی برابرخواهی جنسیتی، سرمایه اقتصادی، سرمایه اجتماعی، هم تأثیر گذار بوده است. معینان (۱۳۹۶) در پژوهش ربانی اصفهانی و یزدخواستی (۱۳۹۴) بهمچنین در پژوهش‌های خارجی نیز، نتایج پژوهش موره و استاتی^{۱۵} (۲۰۲۰) نشان داد؛ قرار گرفتن در معرض کلیشه‌های مثبت فمینیست ها، بدون در نظر گرفتن هویت جنسی، باعث شناسایی خود فمینیستی می‌شود. در پژوهش سنچز^{۱۶} و همکاران (۲۰۱۹) نیز نتایج نشان داد؛ مردان از نگرش‌های جنسی گرا حمایت بیشتری می‌کنند، و همچنان توزیع قدرت در سازمان یا در خانه به ضرر زنان است. در پژوهش استرنادوری و آیتبول^{۱۷} (۲۰۱۹) نیز نتایج نشان داد؛ طرفداران حقوق زنان و فمینیست‌های خودهویتی بسیار نگرش‌های فمینیستی افراطی دارند. در پژوهش پاکونوا^{۱۸} (۲۰۱۷) نیز نشان داده شد؛ زنان نسبت به برابری حقوق خود با مردان نظر مساعدی دارند اما از رانده شدن فمینیسم به حوزه خصوصی نگران هستند. چرا که حوزه عمومی محل نگرش‌ها، باورها و مبارزات فمینیستی است. در نتایج پژوهش جولیان^{۱۹} و همکاران (۲۰۱۷) نیز مشخص شد؛ نگرش فمینیستی داشتن به معنی توجه به موقعیت اجتماعی و هویت اجتماعی زنان است. نتایج بررسی پیشینه تحقیق نشان می‌دهد نگرش فمینیستی می‌تواند متأثر از سطح توسعه، سرمایه اجتماعی و سرمایه اقتصادی باشد. همچنین داشتن "خود" فمینیستی بیشتر در معرض نگرش و گرایش فمینیستی شکل می‌گیرد. نگرش فمینیستی با هویت زنان پیوندی تنگاتنگ دارد بنابراین مجموعاً باید گفت نگرش فمینیستی محدود به زنان نیست و داشتن این نگرش می‌تواند محرک کنش‌های اجتماعی یا سیاسی باشد.

۱.۳. سوال اصلی

بانوان ایرانی دارای چه نگرش‌های فمینیستی هستند؟

۱.۴. فرضیه

فرضیه پژوهش این است که؛ زنان مورد مطالعه دارای ۴ نگرش فمینیستی مارکسیستی، اسلامی، لیبرال و رادیکال بودند که در نگرش فمینیستی مارکسیستی مقولاتی نظیر ظلم و استثمار زنان در محیط کار، تسلط نگاه جنسیتی و ضعیف پنداری زنان، احصاء شد. در نگرش فمینیستی اسلامی برخی از مقولات شناسایی شده شامل نابرابری و تبعیض در دیه زن و مرد، نابرابری در ارث، و در نگرش فمینیسی رادیکال نیز برخی از مقولات شامل نهادینگی مردسالاری، دگرآزاری مردها بود. در نهایت در نگرش فمینیستی لیبرالی نیز مقولاتی نظیر جامعه پذیری جنسیتی زنان، توانمندبودن زنان، کارکرد تقسیم کار خانگی بدست آمد.

۱.۵. اهمیت پژوهش

اهمیت پژوهش حاضر از آن رو است که، نفوذ گسترده و روزافزون تفکر و گرایش‌های فمینیستی به ویژه با ابزارهای رسانه‌ای بسیاری از کشورهای در حال توسعه را با چالش‌ها و مسائل عظیمی روبرو کرده است. در این کشورهای ساختارهای خانواده، قانون، آموزش و حوزه اشتغال بیشتر مردم‌سالار و همین موضوع نوعی نبرد بین زنان و مردان در این جوامع را تشدید نموده است؛ نبردی که در بسیاری از مواقع یا شاهد جنبش‌های اجتماعی، اعتراضات مدنی یا شاهد انقلاب‌های اجتماعی با حضور دارای نگرش‌های فمینیستی هستیم بنابراین باید دقت نمود که نگرش فمینیستی می‌تواند کنش‌های اجتماعی-سیاسی از یک سو و ساختارهای قدرت در حاکمیت را با چالش‌های جدی مواجه سازد.

۱.۶. روش‌شناسی

پژوهش حاضر به صورت کیفی و با تکنیک تحلیل محتوای کیفی انجام شد. تحلیل محتوای کیفی شامل یک فرایند طراحی شده برای متمرکز کردن داده‌های خام به سمت موضوعات و طبقه‌بندی‌هایی براساس استنباط و تفسیر معتبر می‌باشد. پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و به لحاظ ماهیت نیز جزو پژوهش‌های اکتشافی است. مشارکت‌کنندگان شامل کلیه زنان بالای ۱۸ سال شهر اصفهان بودند. روش نمونه‌گیری در دسترس بود که محقق بعد از ۱۰ مصاحبه به اشباع داده‌ها رسید. روش گردآوری مبانی نظری و سوابق تجربی تحقیق براساس روش کتابخانه‌ای و ابزار فیش‌برداری بود؛ همچنین در بخش میدانی از ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها براساس کدگذاری سه‌گانه بود؛ در واقع برای مشخص کردن مقولات از سه نوع کدگذاری باز، محوری و انتخابی/گزینشی استفاده شد؛ برای تأمین روایی مطالعه برای انجام مصاحبه از محقق دیگری برای حضور در محل به منظور مشارکت در شناخت ابعاد مختلف موضوع و ورود به سؤال اصلی پژوهش استفاده شد در پژوهش حاضر از دو روش برای ارزیابی پایایی مصاحبه‌ها و داده‌های حاصل استفاده شد: در روش اول از یک فرایند ساخت‌یافته برای ثبت، نوشتن و تفسیر داده‌ها استفاده شد. در روش دوم از کارشناس دیگری به عنوان مصاحبه‌کننده دوم استفاده شد که مصاحبه‌کننده دوم به صورت جداگانه اما موازی مصاحبه‌ها را براساس یک راهنمای مصاحبه تأییدشده توسط استاتید انجام می‌دهند و سپس یافته‌های دو محقق نظیر به نظیر برای هر سؤال مقایسه شد.

۲. یافته‌های تحقیق

در پژوهش حاضر ۴ نگرش فمینیستی شامل مارکسیستی، اسلامی، لیبرال و رادیکال بدست آمد. در پژوهش حاضر براساس تحلیل و کدگذاری باز مصاحبه‌ها، مجموعاً ۲۱۶ کد باز یا مفهوم اولیه برای نگرش فمینیستی مارکسیستی، ۱۱۴ کد باز برای نگرش فمینیسم اسلامی، ۲۹۹ کد باز برای نگرش فمینیستی رادیکال، و ۳۷۰ کد باز برای نگرش فمینیستی لیبرال بدست آمد. در مرحله دوم، کدهای باز مشابه یا مفاهیم اولیه با هم ادغام شدند و کدهای محوری بدست آمد که مجموعاً ۴۱ کدمحوری برای نگرش فمینیستی مارکسیستی، ۳۶ کد محوری برای نگرش فمینیستی اسلامی، ۵۶ کد محوری برای نگرش فمینیستی رادیکال و ۵۶ کدمحوری برای نگرش فمینیستی لیبرال بدست آمد. همچنین در مرحله سوم کدهای محوری مشابه نیز ادغام و به ترتیب کدهای انتخابی یا مقولات اصلی برای ۴ نگرش به شرح زیر بدست آمد؛

(۱) نگرش فمینیستی مارکسیستی شامل ۱۰ کد انتخابی یا مقوله اصلی و شامل؛ ظلم و استثمار زنان در محیط کار، تسلط نگاه جنسیتی و ضعیف‌پنداری زنان، تبعیض جنسیتی در حوزه شغلی، سازگاری و اعتماد به نفس کم زنان در محیط کار،

فرا دست بودن آقایان در شغل و سرمایه مادی، نابرابری دریافت دستمزد، عدم استقلال مالی زنان، زن سالاری، تلاش زنان برای توسعه سرمایه مادی، سرمایه گذاری در آموزش زنان برای بهتر شدن شرایط شغلی.

۲) نگرش فمینیستی اسلامی شامل ۱۱ کد انتخابی یا مقوله اصلی و شامل؛ نابرابری و تبعیض در دین زن و مرد، نابرابری در ارث، نابرابری در حقوق، محدودیت اجتماعی زنان در قوانین اسلامی، تضاد دین با حقوق زنان، رفع سو برداشت از قوانین اسلامی، قائل شدن امتیازات و قدرت بیشتر برای مردان در اسلام، تأثیر فمینیسم اسلامی بر دیدگاه برابری، سوء استفاده از قوانین اسلامی، عدم کارآمدی فمینیسم اسلامی، و نارضایتی از نظام حقوقی اسلام.

۳) نگرش فمینیستی رادیکال شامل ۱۶ کد انتخابی یا مقوله اصلی و شامل؛ نهادینگی مردسالاری، دگرآزاری مردها، نبود دگرآزاری مردها، نبود مردسالاری در مردها، نیازمندی جنسی طرفین، مخالفت با همجنسگرایی غلبه نگرش جنسیتی و ضعیف پنداری زنان، نهادینگی جایگاه مرد در جامعه، لزوم احترام به حقوق زنان، وجود توانمندی بالا در زنان، عدم توانمندی آقایان، اعتقاد به برابری زن و مرد، برجسته بودن احساسات در تصمیمات زنان، تربیت غیرجنسیتی، تفاوت تربیتی و جنسیتی زن و مرد، تفاوت‌های جنسیتی و موقعیتی زن و مرد.

۴) نگرش فمینیستی لیبرال شامل ۱۱ کد انتخابی یا مقوله اصلی و شامل؛ نابرابری در حقوق اجتماعی و سیاسی زنان، نابرابری حضور زنان در عرصه‌های عمومی، لزوم برابری جنسیتی همه جانبه، عدم توجه و فرصت ندادن پیشرفت در شغل به زنان، کارکرد آموزش و فرهنگ سازی در برابری حقوق، جامعه پذیری جنسیتی زنان، توانمندبودن زنان، کارکرد تقسیم کار خانگی، تنظیم قوانین جدید برای کمک به حضور زنان در همه عرصه‌های سیاسی و اجتماعی، عدم تأثیرگذاری آموزش رسانه‌ای در برابر حقوق، نهادینگی کلیشه‌های جنسیتی.

نمونه‌هایی از نتایج کدگذاری باز، محوری و انتخاب براساس جداول ۱ و ۲ قابل بیان است؛

۱) کدگذاری باز (مفاهیم اولیه)؛ در این مرحله تمامی متن پیاده‌سازی شده از مصاحبه‌ها چندین بار مطالعه شد سپس براساس بار معنای هر جمله، جمله به جمله مفاهیم موجود در جملات استخراج شد و هر مفهوم برچسب و عنوان خاصی گرفت (نمونه کدگذاری باز- جدول 1).

۲) کدگذاری محوری و شکل‌دهی مقولات فرعی؛ در این مرحله کدهای اولیه کدهای اولیه براساس مشابهت در مضمون و مفهوم در یک یکدیگر ادغام شدند و کدهای محوری یا مقولات فرعی استخراج شد (جدول ۲).

۳) کدگذاری انتخابی/اصلی (مقولات اصلی)؛ در این مرحله ارتباطدهی در کدگذاری محوری بر بسط و گسترش یکی از طبقات قرار می‌گیرد (جدول ۲).

جدول ۱- نمونه کدهای اولیه استخراج شده از مصاحبه‌ها

کدباز	نقل قول
مورد ستم واقع شدن خانم‌ها	زن‌ها همیشه زیر ستم مردها بوده‌اند. خب قانوناً اگر بخواهید یه جور برداشت کنید.
کتک زدن خانم توسط شوهر	چون ببینید الان در اکثر کلانتری‌ها می‌رویم و می‌بینیم که خانم توسط شوهرش کتک خورده است

ازدواج اجباری دختران	یا می‌بینیم که دختر نمی‌خواهد شوهر کند به زور ازدواج می‌کند و یا مثلاً با پسر عمویش که اصلاً پسر عمویش را نمی‌خواهد. پدر دختر خانم آن را به زور داده است
عدم پذیرش دختر طلاق گرفته	یا اینکه وقتی می‌خواهد طلاق بگیرد پدر می‌گوید جایی را نداری بروی چون با چادر سفید رفته‌ای باید با کفن سفید برگردی
نداشتن اجازه برداشت خانم‌ها از حساب خود	خانم‌هایی که حقوق می‌گیرند مستقیماً در حساب شوهرشان است یعنی اجازه برداشت ندارد.
پنهان کاری مالی خانم‌ها	خیلی از اوقات خانم‌ها یک سری از چیزها را از آقایان پنهان کنند

در جدول ۲ نیز نمونه‌ای از کدگذاری باز، محوری و انتخابی آمده است؛

جدول ۲- نمونه کدهای محوری و انتخابی استخراج شده از مصاحبه‌ها

کد انتخابی	کد محوری	کد باز
نهادینگی مردسالاری	ایجاد مردسالاری در ذهن فرزندان	ایجاد مردسالاری در ذهن فرزندان توسط جامعه
		ایجاد مردسالاری در ذهن فرزندان توسط خانواده
		ایجاد مردسالاری توسط فرهنگ جامعه
		ایجاد مردسالاری توسط خانواده
		مردسالاری در مردها
		ایجاد مردسالاری به خاطر جو خانوادگی
	ذاتی بودن مردسالاری	وجود مردسالاری در ژن مردها
		ذاتی بودن مردسالاری در مردها
		عادی بودن مردسالاری
		مردسالارانه بودن جامعه
		وجود مردسالاری
		مردسالار بودن آقایان
		مردسالاری در زندگی زناشویی
	مردسالاری در رابطه جنسی	
	در اختیار گرفتن زن با خصلت مردسالار	
	در اختیار گرفتن زن با زورگویی	
	تجاوز زیاد مرد در زندگی زناشویی	
	قبول رابطه جنسی حتی در زمان خستگی	
عرف نبودن پیش قدم شدن خانم در رابطه جنسی		

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر که با هدف شناسایی نگرش‌های فمینیستی بانوان در شهر اصفهان به صورت کیفی صورت گرفته بود نشان داد که ۴ نوع نگرش فمینیستی غالب در بین مصاحبه‌شوندگان وجود دارد. نگرش اول فمینیسم مارکسیستی است که نتایج نشان داد اغلب بر ظلم و ستم و استثمار جنسی زنان و تبعیض جنسیتی در حوزه شغلی تمرکز دارد و ساختارهایی که تقویت‌کننده موقعیت برتر مردان است در این نگرش برجسته است. یافته‌های این پژوهش همسو با یافته‌های آوخ و اسدی داوودآبادی (۱۳۹۶)، و موره و استاتی ۱۵ (۲۰۲۰) است. باید گفت اغلب زنان به علت تبعیض‌هایی که در محیط کار یا تسلط نگاه جنسیتی به خود دارند اغلب نوعی فروسدت‌بودن را تجربه کرده‌اند که این فرودستی برای مردان دارای کارکردهای اساسی بوده است از جمله توانسته‌اند همین نگاه فرودست-فرداستی را بازتولید نمایند و در ساختارهای اجتماعی، فرهنگی و قانونی دست بالا را داشته باشند. اما سایر نتایج نشان داد که در نگرش فمینیسم مارکسیستی زنان معتقد بودند که سرمایه‌گذاری در آموزش و شرایط شغلی بهتر را راه برون‌رفت از این وضعیت می‌دانستند بنابراین عامل شکستن چنین ساختارهای نابرابری را توسعه انواع سرمایه‌گذاری‌ها برای توانمندسازی زنان می‌دانستند.

در نگرش دوم که نگرش اسلامی است اغلب پاسخگویان معتقد بودند چون قوانین اسلام نوعی دوگانگی و نابرابری در بین زن و مرد بوجود آورده است بنابراین انواع تبعیض‌ها هم در این زمینه دیده می‌شود از جمله تبعیض در دیه زن و مرد، نابرابری در ارث، وضع انواع محدودیت‌های اجتماعی و نظام ناکارآمد حقوقی اسلامی. در کنار آن زنان معتقد بودند که از برخی از قوانین اسلام نیز سوءبرداشت شده است این موضوع موجب قائل شدن امتیازات بیشتر برای مردان شده است. این یافته همسو با یافته‌های ربانی اصفهانی و یزدخواستی (۱۳۹۴) است. به واقع باید گفت در فمینیسم اسلامی اگرچه حقوق زنان از رهگذر آموزه‌های اسلامی-قرآنی عبور می‌کند اما هرگونه ظلم و ستم در هر شکلی مردود شمرده شده و زنان نیز از حقوق مساوی با مردان برخوردارند اگرچه در برخی از موارد حقوقی همچنان تبعیضاتی با دیدگاه اسلامی دیده می‌شود. این موضوع باعث می‌شود نوعی چالش بین طرفداران و مخالفان فمینیسم اسلامی بوجود آید چه موافقان اغلب سوء-برداشت از قوانین اسلام را علت نهادینگی تبعیض حقوقی می‌دانند در مقابل مخالفان اساساً رویکرد اسلامی را مغایر با برابری طلبی زن و مرد می‌دانند و قوانین اسلام را با مقتضیات زمانه چندان سازگار نمی‌دانند.

در نگرش سوم نیز فمینیسم رادیکال در بین مصاحبه‌شوندگان غالب بود که این نگرش بیشتر بر نهادینگی مردسالاری، دگرآزادبودن مردها، نگرش جنسیتی و ضعیف‌پنداری زن را برجسته‌تر می‌دیدند و در کنار آن بر ترتیب غیرجنسیتی و وجود توانمندی بالا در بین زنان تاکید داشتند. این یافته همسو با یافته‌های معینان (۱۳۹۶) و سنچز و همکاران (۲۰۱۹) است. به واقع باید گفت که در نگرش رادیکال تغییر ساختاری و نگرشی بسیار اهمیت دارد؛ تغییر ساختارهای قانونی و سیاست-گذاری و مدیریتی به نفع زنان باعث می‌شود فرصت‌های رشد و حضور زنان در عرصه‌های مختلف بیشتر شود و تفاوت-های جنسیتی زن و مرد مانع پیشرفت در جامعه نشود. اعتقاد به برابری زن و مرد در این رویکرد نیازمند تغییر نگرش در

بلندمدت و توسعه ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی برای حضور فعال زنان است و تشدید تداوم نگرش جنسیتی یا مقاومت در برابر تغییر از سوی مردان می‌تواند طرفداران این نگرش را به کنش‌های سیاسی خشونت‌طلبی وادار نماید.

نگرش چهارم غالب نیز بر محوریت فمینیسم لیبرالی مبتنی است و معتقد بودند که نابرابری در حقوق، حضور زنان در جامعه، و جامعه‌پذیری جنسیتی موجب افزایش و تداوم انواع تبعیضات بر علیه زنان شده است به واقع این رویکرد ضمن قبول ساختارهای موجود بیشتر تغییرات حقوقی و صلح‌آمیز را در نظر دارد و مطابق یافته‌ها بیشتر بر محوریت تغییر در قوانین جاری و فرهنگ‌سازی و آموزش برای توسعه نگرش فمینیستی تاکید دارد. این یافته همس با یافته‌های پاکونوا (۲۰۱۷) و جولیان و همکاران (۲۰۱۷) است. نیز برای فمینیست‌های لیبرال عرصه عمومی مهم‌ترین محل بروز توانمندی زنان است همچنان که در یافته‌ها مشخص شد که این عرصه بیشتر ابعاد نابرابری حضور زنان را نشان می‌دهد همین نابرابری باعث می‌شود در قالب جامعه‌پذیری جنسیتی، زنان موجودی ضعیف و ناتوان توصیف شوند که توانایی تغییر شرایط خود را ندارند بنابراین بیشتر باید به مجموعه‌ای از وظایف و مشاغل پردازند اما از منظر مصاحبه‌شوندگان زنان توانمند هستند و جامعه پیچیده امروز نیازمند تنظیم قوانین جدیدی است که به حضور زنان در همه عرصه‌ها کمک نماید و تنها با آموزش، تغییر قوانین است که کلیشه‌های جنسیتی می‌تواند در بلندمدت تغییر نماید.

مجموعاً براساس نتایج بدست آمده باید گفت نگرش‌های فمینیستی به علت پیچیدگی جامعه ایران در حال رشد و گسترش است و نایده‌گرفتن این نگرش‌ها و گرایش‌ها می‌تواند چالش‌های جدی برای حاکمیت ایجاد نماید به ویژه اگر به این باور برسیم که زنان با حضور فراگیر در آموزش عالی و حوزه‌های کاری مطالبات جدی در زمینه تغییر قوانین و ساختارهای حقوقی دارند و بی‌پاسخ ماندن این مطالبات می‌توان کنش‌های اجتماعی-سیاسی منفی را سبب گردد.

- آوخ، زهرا؛ اسدی داوودآبادی، محمدحسین (۱۳۹۶). بررسی مقایسه‌ای باورهای فمینیستی زنان شاغل و خانه دار شهر قزوین در سال ۹۵، اولین همایش ملی علوم اجتماعی، علوم تربیتی، روانشناسی و امنیت اجتماعی، تهران، دانشگاه آل طه - معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری کل استان البرز.
- بشیر، حسن و قمیشیان، میثم (۱۳۹۰). پسر آدم، دختر حوا؛ نقدی درون‌گفتمانی بر فمینیسم لیبرال. دو فصلنامه دین و ارتباطات، ۱۸(۴۰).
- جاوید، محمدجواد و حسینی، سیدحسن و حسینی، محبوبه سادات (۱۳۹۵). فمینیسم اسلامی و مسئله حقوق زنان در اسلام از منظر زنان مسلمان، همایش آموزه‌های اسلامی، انسان معاصر و نظام خانواده، ساری.
- حسینی، علی و دیده وری، فریبا (۱۳۹۳). نگاهی تاملی به فمینیسم حقوقی در ایران، همایش ملی تحکیم بنیان خانواده و نقش زن، تهران.
- ربانی اصفهانی، حوریه؛ یزدخواستی، بهجت (۱۳۹۴). بررسی کیفی تأثیر فمینیسم رادیکال بر نقش زن در نهاد خانواده و مقایسه آن با تمهیدات اسلام (مطالعه موردی زنان شهر اصفهان). جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۶(۲): ۱۲۵-۱۴۰.
- شیرمحمد، معصومه (۱۳۹۹). تعریف تفاوت فمینیسم اسلامی و غربی، سومین کنفرانس بین‌المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق، تهران.
- شیری، حامد (۱۳۹۸). نگرش جنسیتی و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه‌ی تطبیقی میان کشوری). زن و جامعه. ۱(۳۷).
- مشکواتی، مریم (۱۳۹۹). باز تحلیل نقش والدگری از منظر اسلام و فمینیسم، سومین همایش ملی پژوهش‌های قرآنی، تهران.
- معینیان، نرمینه (۱۳۹۶). نگاهی به نقش تصورات قالبی جنسیتی در تبعیض شغلی علیه زنان و عوامل زمینه‌ای مؤثر بر شکل‌گیری این تصورات قالبی در فرهنگ ایران. زن و مطالعات خانواده، ۱۰(۳۷): ۱۶۳-۱۷۹.
- ناصرخاکی، حسن، مرشدی زاد، علی، کشاورز شکری، عباس (۱۳۹۸). تحلیل زمینه‌های هویتی جنبش فمینیسم در جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۲(۴): ۴۴-۷۴.

- Bendl, R. and Schmidt, A. (2012). Revisiting feminist activism at managerial universities. *Equality, Diversity and Inclusion*. 31(5/6): 484-505.

- Charter Mollie Lazar & Cristina Mogro-Wilson (2018) Feminist attitudes and ideologies: an examination of a North-eastern US MSW program, *Social Work Education*, 37(2):139-156.

- Deschner, C.J., Dorion, L. and Salvatori, L. (2020). Prefiguring a feminist academia: a multi-vocal autoethnography on the creation of a feminist space in a neoliberal university. *Society and Business Review*. 15(4): 325-347.

- Khanna, Richa Rajendra (2018). A Feminist Identity Model Among Women of Color. Dissertation. University of California.

- Kunst Jonas R., April Bailey, Claire Prendergast & Aleksander Gundersen (2019) Sexism, rape myths and feminist identification explain gender differences in attitudes

toward the #metoo social media campaign in two countries, *Media Psychology*, 22(5): 818-843.

- Liu Ying jiang and Yong Zheng (2019). Reliability and Validity of Feminist Identity Composite in Chinese Women. *Front. Psychology*.
- Manning, J. (2016). Constructing a postcolonial feminist ethnography. *Journal of Organizational Ethnography*. 5(2): 90-105.
- Moore Anna & Stathi Sofia (2020). The impact of feminist stereotypes and sexual identity on feminist self-identification and collective action, *The Journal of Social Psychology*, 160(3): 267-281.
- Papcunová Mgr. Kristína (2017). Reflection of women's attitudes towards feminism and the concept of the private feminism in the Czech Republic Reflexión de las a. Charles University in Prague, Czech Republic.
- Peng, N., Yu, T. and Mills, A. (2015). Feminist thinking in late seventh-century China: A critical hermeneutics analysis of the case of Wu Zetian. *Equality, Diversity and Inclusion*. 34(1): 67-83.
- Robnett, R. D., & Anderson, K. J. (2017). Feminist identity among women and men from four ethnic groups. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*. 23(1): 134-142.
- Sánchez Rubén García-z, Carmen Almendros, Begoña Aramayona, María Jesús Martín, María Soria-Oliver, Jorge S. López and José Manuel Martínez (2019). Are Sexist Attitudes and Gender Stereotypes Linked? A Critical Feminist Approach with a Spanish Sample.
- Shaw, F. (2013). These wars are personal: methods and theory in feminist online research. *Qualitative Research Journal*. 13(1): 90-101.
- Sternadori, M. and Abitbol, A. (2019), "Support for women's rights and feminist self-identification as antecedents of attitude toward femvertising", *Journal of Consumer Marketing*. 36(6):740-750.
- Jolien Van Breen, A. Russell Spears, and Soledad de Lemus (2017). A Multiple Identity Approach to Gender: Identification with Women, Identification with Feminists, and Their Interaction. *Front Psychology*.
- Xin, Shi., Zheng Yong (2020). Perception and Tolerance of Sexual Harassment: An Examination of Feminist Identity, Sexism, and Gender Roles in a Sample of Chinese Working Women. *Psychology of Women Quarterly*. 4(2)10-22.

پی‌نوشت

1. Manning
2. Bendl, Schmidt
3. Papcunová
4. Liu and Yong
5. Peng, Yu, Mills
6. Deschner, C.J., Dorion, L. and Salvatori
7. Sternadori, Abitbol

8. Shaw
9. Charter and Mogro-Wilson
10. Robnett and Anderson
11. Jacques Lacan
12. Khanna
13. Kunst
14. Xin and Yong
15. Moore and Stathi
16. Sánchez
17. Sternadori and Abitbol
18. Papcunová
19. Jolien